

บทความวิจัย (Research Article)

ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต : การวิเคราะห์ประเภทและภูมิปัญญา

ในวิธีการทำและวิธีการใช้

Thai Folk Utensils in the Past: Analysis Types and Wisdoms of How to Make and How to Use the Utensils

สุชาดา เจียงพงษ์¹ และ สนม ครุฑเมือง^{2*}Suchada Jiaphong¹ and Sanom Khrutmuang^{2*}

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเภทและภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต โดยศึกษาข้อมูลจากสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต 135 ประเภท ผลการวิจัยจัดประเภทของใช้ได้ 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่ ประเภทเครื่องมือ ปรากฏจำนวน 100 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 74.07 และประเภทเครื่องใช้ ปรากฏจำนวน 35 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 25.93 ส่วนภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้พบภูมิปัญญาไทย 10 ด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการตี ดัน บีบ จับ ยก ทูบ ตี เคาะ ลาก ทุบ หมุน หนีบ เหวี่ยง เหยียบ ด้วยคน สัตว์ และสิ่งของ จำนวน 57 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 42.22 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการถัก ทอ สาน แกะ สลัก และปั้น จำนวน 19 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 14.09 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้งา ใ้ งาไม้ และใช้บัวงัดสัตว์ จำนวน 15 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 11.11 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้เตี๋ยขัดกับปิ่น และใช้ใบหวายผูกกับเตี๋ย โดยใช้ตาข่ายคลุมและใช้ไม้ทับ จำนวน 12 ประเภท และภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้หรือเหล็กทำเป็นซี่ ๆ ปลายแหลมมัดด้วยปอ หวายและลวด มัดรวมกัน จำนวน 12 ประเภท ในลำดับเท่ากันคิดเป็นร้อยละ 8.89 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการตัด รด โพง บรรจุ จำนวน 5 ประเภท และภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ภาชนะทำเป็นรูกกลม หรือเหลี่ยม โดยใช้ตอกจักสานหรือเป็นโลหะใช้ทำขนมที่ลอดรูหรือ

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

Thai Language Program, Faculty of Humanities and Social Science, Phibulsongkram Rajabhat University

^{2*} สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Thai Language Program, Faculty of Humanities, Naresuan University

*Corresponding author; email: sanomkhr@gmail.com

(Received: 21 February 2023; Revised: 3 May 2023; Accepted: 8 June 2023)

ใช้รูตักสัตว์ จำนวน 5 ประเภท ในลำดับเท่ากันคิดเป็นร้อยละ 3.70 ภูมิปัญญาการใช้ชั้นจาก ครั่งและยางจากต้นไม้ ทาหรือเคลือบภาชนะ ป้องกันไม่ให้ น้ำรั่วซึม จำนวน 4 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 2.96 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้โบราณ ใบตอง ใบจาก เพื่อบังลม บังฝน และ บังแสงแดด จำนวน 3 ประเภท และภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้กระบอกไม้ไผ่ เป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อใส่เสื้อผ้า อาหารแห้ง ใส่ของมีค่า และเอกสารต่าง ๆ จำนวน 3 ประเภท ในลำดับเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 2.22

คำสำคัญ: ของใช้พื้นบ้าน ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต ภูมิปัญญาไทย

Abstract

The objectives of the study were to analyze types and to analyze wisdoms of how to make and how to use 135 traditional Thai utensils classified and collected in the Thai folk encyclopedia. The findings were found there were two types of appliances classified as 100 tools (74.07 percent) and 35 utensils (25.93 percent). The Thai wisdom of how to make and how to use the traditional appliances was found there were 57 types (42.22 percent) of 10 mechanisms consisting of pulling, pushing, squeezing, grabbing, beating, beating, knocking, dragging, rubbing, pivoting, swinging, stomping on people, animals, and objects. The wisdom of how to use 19 types of appliances by knitting, weaving, weaving, carving and molding which can be calculated as 14.09 percent and also found 15 mechanisms of using bamboo, wood, animal traps as 11.11 percent. There were 12 mechanisms of using wood or steel to make pointed ends tied with jute, rattan and wire tied together calculated as 8.89 percent, 5 mechanisms of scooping, watering, filling, and 5 traditional ones by holing, squaring, or hammering basketry or metal for making snacks through holes or using animal trap representing as 3.70 percent. Additionally, there were 4 traditional mechanisms of using lac and resin coating the containers showing as 2.96 percent whilst there were 3 types of mechanism of using palm leaves, banana leaves, and nipa leaves to block the rain and to shelter from the sunlight. In addition, the result was demonstrated other 3 types of traditional mechanisms of using

bamboo to create various shapes to be clothes, to contain dried foods, valuable things, or documents as 2.22 percent.

Keywords: Thai Folk Appliances, Traditional Thai Folk Utensils, Thai Wisdom

บทนำ

ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ซึ่งสะท้อนถึงประสบการณ์และความชาญฉลาดอันเกิดจากการเรียนรู้ประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดมาเป็นเวลานาน โดยใช้สติปัญญาแก้ไขปัญหาหรือปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมให้สามารถดำเนินวิถีชีวิตได้อย่างมีความสุข มั่นคง ปลอดภัยทั้งส่วนตนและสังคมโดยส่วนรวม ภูมิปัญญาเกี่ยวกับของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเกิดจากคนในสังคมเปลี่ยนสภาพจากการดำรงชีวิตตามธรรมชาติมุ่งมาเป็นสนองความต้องการตามปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีพอย่างมีความสุข คนในสังคมจึงต้องสร้างงานหัตถกรรม คือ เครื่องมือ เครื่องใช้ หรือของใช้ ดังที่วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2558, น. 6) กล่าวว่า มนุษย์ต้องสร้างงาน “หัตถกรรม” (Crafts, Handicrafts) เพื่อใช้เป็น “เครื่องมือเครื่องใช้” ในการดำรงชีพตั้งแต่การนำหินมาแกะแทะเป็นเครื่องมือหินแกะแทะ และพัฒนามาเป็นหินขัดให้เรียบใช้เป็นขวานอย่างที่เรียก ขวานฟ้า ปั่นดินเป็นภาชนะแล้วเผาทำให้ได้ภาชนะดินเผาและเครื่องปั้นดินเผาที่มีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยหลากหลายนำเอาวัลย์ ต้นพืช มาสานเป็นภาชนะจักสาน งานหัตถกรรมเหล่านี้เป็นหลักฐานสำคัญแสดงให้เห็นสภาพการดำรงชีพ การทำมาหากิน การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเครื่องนุ่งห่ม จนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่ช่วยบำบัดอาการเจ็บป่วย เครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์ซึ่งใช้วัสดุ กลวิธี รูปแบบ ต่างกันไปตามสภาพภูมิประเทศ ความเชื่อ ขนบประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละเผ่า แต่ละกลุ่มชนแต่ละยุค ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน เครื่องมือเครื่องใช้ของคนไทยแตกต่างจากเครื่องมือเครื่องใช้ของคนกลุ่มอื่น ชนชาติอื่น เพราะเครื่องมือเครื่องใช้ของคนไทยเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ที่มีพื้นฐานจากสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ขนบประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมไทย เครื่องมือเครื่องใช้ของไทยหลายชนิดสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาที่แยบยล น่าสนใจอย่างยิ่ง ปัจจุบันเครื่องมือเครื่องใช้หลายชนิดกำลังจะสูญหายไปตามกาลเวลา เพราะไม่สนอง การใช้สอยและสภาพการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไป ดังนั้นการให้ความรู้แก่เยาวชนผ่านหนังสือ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกเหนือจากการให้ความรู้แล้ว ตำราและผลงานการวิจัยยังเป็นบันทึกภูมิปัญญาที่สำคัญยิ่ง

ผู้วิจัยได้รวบรวมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตไว้เป็นสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทย เผยแพร่ภาษาไทย โดยสำนักพิมพ์ต้นอ้อ 1999 จำกัด (สนม ครุฑเมือง, 2555) และเผยแพร่ฉบับภาษาอังกฤษ (Khрутmuang, 1987) Encyclopedia of Old Folk Utensils as Found in the Lower Northern Provinces of Thailand ฉบับเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราชเนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ ทั้งนี้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตล้วนสะท้อนถึงภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนไทย ทั้งวิถีคิด วิถีทำ และวิถีใช้ซึ่งมีคุณค่าอย่างอนันต์ได้สะท้อนวิถีชีวิตในสังคมท้องถิ่นและสังคมของประเทศชาติได้เป็นอย่างดี หากไม่มีการอนุรักษ์ พื้นฟู ส่งเสริมสืบสานเผยแพร่ด้วยรูปแบบต่าง ๆ ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตอาจสูญหายไปตามกาลเวลา การศึกษาและวิจัยนี้จึงเป็นการตระหนักถึงภูมิปัญญาที่ลุ่มลึกและแยบยลในการสร้างสรรค์ของใช้พื้นบ้านไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต
2. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยนี้ได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย 2 กรอบแนวคิดดังนี้

กรอบแนวคิดการจำแนกประเภทของใช้พื้นบ้านไทย

ผู้วิจัยได้ประยุกต์แนวคิดของไนดา (Nida, 1975, p. 174) กล่าวถึงการจำแนกประเภทโดยกล่าวถึง การจัดประเภทสรรพสิ่งตามแนวคิดสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งประดิษฐ์ (Manufactured) และกรอบแนวคิดเครื่องมือเครื่องใช้ของวิบูลย์ ลีสุวรรณ (2558, น. 9-21) มาเป็นกรอบในการจัดประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ดังนี้

เครื่องมือ คือ สิ่งของสำหรับใช้ในการประดิษฐ์ สร้างหรือทำ ในการประกอบอาชีพ การดักและจับ ป้องกันสัตว์ชนิดต่าง ๆ การเกษตร พาหนะ สุขภาพและการรักษาโรค

เครื่องใช้ คือ สิ่งของสำหรับการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและความปลอดภัย ความเป็นอยู่ การประกอบอาหาร ภาชนะใส่สิ่งของ เป็นต้น

กรอบแนวคิดภูมิปัญญาไทยในวิถีการทำและวิถีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทย

ภูมิปัญญาไทย ในความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 872) “ภูมิปัญญา น.พื้นความรู้ความสามารถ” พจนานุกรมฉบับมติชน (มติชน, 2547, น. 655) “ภูมิปัญญา น.ความรู้อันสะสมสืบเนื่องกันมาจากความเจนจัดในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน”

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่มที่ 19 (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ, 2538, น. 248) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน ซึ่งได้เรียนรู้จากพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้องและผู้มีความรู้ในชุมชน ความรู้เหล่านี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต เป็นแนวทางหลักเกณฑ์ วิธีปฏิบัติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับผู้ล่งลับไปแล้วกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และกับธรรมชาติ ความรู้ ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษนี้สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุง ประยุกต์และเปลี่ยนแปลงจนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสถานการณ์ทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดข้างต้น ผู้วิจัยสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ภูมิปัญญาจากความรู้ ความคิด ความสามารถ ความฉลาดเชี่ยวชาญโดยพิจารณาจากวิธีทำ และวิธีใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต เป็นกรอบแนวคิด 10 ภูมิปัญญา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการดิ่ง ดัน บีบ จับ ยก ทุบ ตี เคาะ ลากถู หมุน หนีบ เหวี่ยง เหยียบ ด้วยคน สัตว์ และสิ่งของ
2. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการถัก ทอ สาน แกะ สลัก และปั้น
3. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้งานไฟ งามไม้ และใช้ปวงดักสัตว์
4. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้เตี๋ยขัดกับปิ่น และใช้ใบหวายผูกกับเตี๋ย โดยใช้ตาข่ายคลุมและใช้ไม้ทับ
5. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้หรือเหล็กทำเป็นซี่ ๆ ปลายแหลม มัดด้วยปอหวายและลวด มัดรวมกัน
6. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้การตัก รด โพง ใส่ บรรจ
7. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ภาชนะทำเป็นรู กลม หรือเหลี่ยม โดยใช้ดอกจักสานหรือเป็นโลหะใช้ทำขนมที่ลวดรูหรือใช้รูดักสัตว์
8. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ชั้นจากครั้งและยางจากต้นไม้ ทาหรือเคลือบภาชนะ ป้องกันไม่ให้น้ำรั่วซึม

9. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้ไผ่สาน ใบตอง ใบจาก เพื่อบังคม บังฝน และบังแสงแดด
10. ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้กระบอกไม้ไผ่ เป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อใส่เสื้อผ้า อาหารแห้ง ใส่ของมีค่า และเอกสารต่าง ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องในบางประเด็นปรากฏ 1 เรื่อง ได้แก่ งานการวิจัยของ สังคม สวีไล (2559) เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านเครื่องมือดักสัตว์เมืองปากงึม นครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาเครื่องมือดักสัตว์ เมืองปากงึม นครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว และ 2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเครื่องมือดักสัตว์เมืองปากงึม นครหลวงเวียงจันทน์ สปป.ลาว จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวยังไม่ตรงประเด็นกับวัตถุประสงค์เพื่อการวิเคราะห์ประเภทและวิเคราะห์ภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตโดยตรงประเด็น จึงต้องสร้างกรอบการวิเคราะห์ความจริง โดยอาศัยหลักและเหตุผลแบบอุปนัยหรืออุปมาน (Inductive Reasoning) ซึ่งสรุปกฎเกณฑ์ จากผู้รู้ศึกษาไว้แล้วมาสรุปเป็นกรอบการวิจัย

สนม ครุฑเมือง (2559, น. 2) ได้กล่าวถึงการสร้างกรอบการค้นหาคำความจริงในการวิจัยไว้ดังนี้ การค้นหาคำความจริงโดยทั่วไป แบ่งเป็น 2 วิธีคือ

1. การค้นหาคำความจริงโดยอาศัยหลักและเหตุผลแบบอุปนัย หรืออุปมาน (Inductive Reasoning) วิธีนี้เริ่มด้วยข้อเท็จจริงในส่วนย่อย ๆ แล้วนำมาแยกประเภทตามลักษณะหาความสัมพันธ์เปรียบเทียบของข้อเท็จจริงต่าง ๆ วิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วจึงสรุปผลเป็นข้อเท็จจริงใหญ่

2. การค้นหาคำความจริงโดยอาศัยหลักของเหตุผลแบบนิรนัย หรืออนุมาน (Deductive Reasoning) วิธีนี้เริ่มต้นจากหลักเกณฑ์หรือข้อเท็จจริงทั่วไป แล้วนำไปหาข้อมูลตามเกณฑ์อย่างเป็นเหตุเป็นผลแล้วสรุปย่อย ๆ ใหม่

ดังนั้นการสร้างกรอบการวิจัยแบบอุปนัยหรืออุปมานนี้ จะไม่สามารถสร้างกรอบการวิจัยไว้ก่อนหรือตั้งเป็นธงให้ชัดเจนตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ต้องศึกษาของใช้เกี่ยวกับวิธีทำและวิธีการใช้ไปพร้อม ๆ กัน โดยการวิเคราะห์และการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) สรุปเป็นกรอบของการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต ของ สนม ครูทเมือง ซึ่งจัดพิมพ์ในโอกาสต่าง ๆ โดยปรับปรุงเนื้อหา รูปภาพประกอบและรายละเอียดบางประเด็น ดังนี้

1. สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต เขตหัวเมืองฝ่ายเหนือฉบับเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ มหาราช เนื่องในวโรกาสวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ พ.ศ. 2530 ฉบับภาษาไทยและฉบับภาษาอังกฤษ (Khрутmuang, 1987) Encyclopedia of Old Folk Utensils as Found in the Lower Northern Provinces of Thailand พิมพ์โดยบริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด

2. สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต พิมพ์ครั้งที่ 3 โดยบริษัทต้นอ้อ 1999 จำกัด พ.ศ. 2555 ซึ่งเป็นฉบับที่รวบรวมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตไว้จำนวนมากที่สุด 135 ประเภท ดังปรากฏในตาราง 1

2. ขอบเขตด้านกรอบการวิจัย

จากข้อมูลด้านเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ดังนี้

2.1 ประเภทของใช้พื้นบ้านในอดีต สรุปได้ 2 ประเภท

2.1.1 ประเภทเครื่องมือ คือ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบอาชีพทางการเกษตร การดำเนินงานด้วยพาหนะ การตัด และการจับสัตว์ชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

2.1.2 ประเภทเครื่องใช้ คือ อุปกรณ์ที่ใช้ในครัวเรือน การประกอบอาหาร ภาชนะใส่สิ่งของเครื่องใช้ เป็นต้น

2.2 ภูมิปัญญาในวิธีทำและวิธีใช้ จะวิเคราะห์ในภาพรวมของกลวิธีการแก้ไขปัญหาด้วยกลวิธีการที่แยบยล โดยอาศัยความคิดที่เป็นเหตุผล สภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและอื่น ๆ ประกอบการดำเนินงานประเภทต่าง ๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ของใช้พื้นบ้านในอดีต : การวิเคราะห์ประเภทและภูมิปัญญา
ในวิธีการทำ และวิธีการใช้ ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมข้อมูลเฉพาะของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (สนม นครเมือง, 2555) ปรากฏ
ของใช้พื้นบ้านไทย ในอดีต จำนวน 135 ประเภท โดยเรียงลำดับตามตัวอักษรลงในตารางวิเคราะห์
ข้อมูล

1.2 นำรูปภาพประกอบของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเฉพาะเรื่องที่ยกตัวอย่าง

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 วิเคราะห์ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต โดยแบ่งประเภทตามกรอบแนวคิด
ที่ตั้งไว้ ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องใช้ตั้งชื่อของใช้พื้นบ้านในอดีต

2.2 วิเคราะห์ภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้โดยอาศัยกลวิธีการคิดที่แยบยลและ
ลึกซึ้ง เพื่อแก้ไขปัญหาของการใช้เครื่องมือ เครื่องใช้ ซึ่งคำนึงถึงปัจจัยจากสภาพของลักษณะ
ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและอื่น ๆ ให้การดำเนินงานประสบความสำเร็จ

2.3 เสนอผลการวิจัยโดยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)
และเสนอด้วยตาราง ความถี่ และค่าร้อยละ

3. ขั้นสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในประเด็นต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยสังเขป

ผลการวิจัย

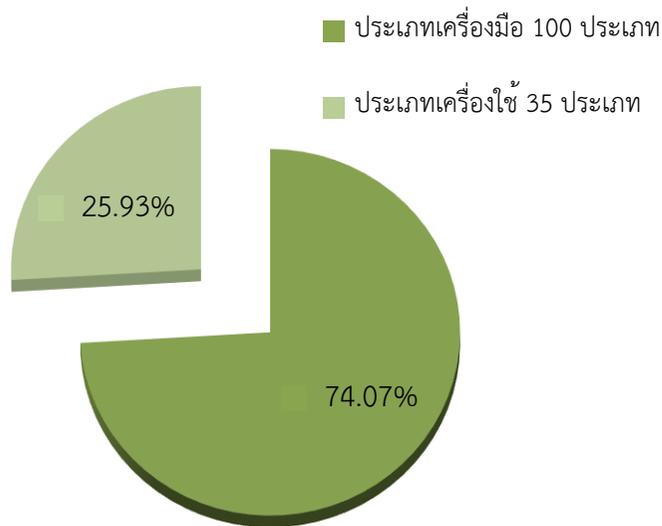
การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเภทและภูมิปัญญาในวิธีการทำและ
วิธีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต แบ่งได้เป็น 2 หัวข้อดังนี้

ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตมีจำนวน 135 ประเภท แบ่งประเภทของใช้พื้นบ้านไทยได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่

1. เครื่องมือ พบจำนวน 100 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 74.07
2. เครื่องใช้ พบจำนวน 35 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 25.93 ดังแผนภูมิที่ 1

ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ภาพ 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ทั้งนี้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตแบ่งประเภทย่อยได้ ดังตาราง 1

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ				เครื่องใช้			
		จับ ดัก ชั่ง ชูก เถ่ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพาหนะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ภาชนะใส่ เก็บของ	
1	กรงตาแมว	✓							
2	กรบ	✓							
3	กระจองงอง					✓			

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ				เครื่องใช้			
		จับ ดัก ชั่ง สุก ได้ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพาหนะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ภาชนะใส่ เก็บของ	
4	กระซอนรดน้ำ		✓						
5	กระต่ายขูดมะพร้าว						✓		
6	กระแตะ	✓							
7	กระบาย						✓		
8	กระบอกน้ำ						✓		
9	กระโปะทำลอดช่อง						✓		
10	กระแส		✓						
11	กลัก							✓	
12	ก้อม	✓							
13	กะลาแก่นมด	✓							
14	กะลาครอบปลาหมู	✓							
15	กะเหล็บ							✓	
16	กะโห้		✓						
17	กัณฑ์งู	✓							
18	กาจับหลัก	✓							
19	เกวียน			✓					
20	โกรกกราก	✓							
21	โกรกกรากเจาะไม้	✓							
22	ขด	✓							
23	ขุบ			✓					
24	ขอฉาย		✓						
25	ขลุบ		✓						
26	ข้อง	✓							

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ					เครื่องใช้		
		จับ ดัก ชั่ง สุก ไล่ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพาหนะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ภาชนะใส่ เก็บของ	
27	ครกกระเดื่อง							✓	
28	ครกข้าวโพด							✓	
29	ครกไม้							✓	
30	คราด		✓						
31	คราดมือเสื่อ		✓						
32	ครี้น	✓							
33	ครู่								✓
34	ครู่โพง								✓
35	คอนตั้ง	✓							
36	คันสุน	✓							
37	คานหลาว		✓						
38	คีมไม้		✓						
39	เครื่องสีข้าว		✓						
40	เครื่องสีข้าวโพด		✓						
41	เครื่องหีบอ้อย		✓						
42	เคียว		✓						
43	งอบกะโล่						✓		
44	จันดักสัตว์	✓							
45	จันไย	✓							
46	จิบไซ	✓							
47	ฉลว							✓	
48	ขงโลง		✓						

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ				เครื่องใช้				
		จับ ดัก ขึง ผูก ได้ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพาหนะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ลักษณะได้ เก็บของ		
49	ชนัก	✓								
50	ชนาง	✓								
51	ช่างหีบ		✓							
52	ชุด	✓								
53	ชุดดักमें	✓								
54	เขียนหมาก								✓	
55	ช้อน	✓								
56	ช้อนแฉ้วนก	✓								
57	ไซ	✓								
58	ด้วงแย้	✓								
59	ด้วงหนู	✓								
60	ตะขาบ	✓								
61	ตะแคะ								✓	
62	ตะบันไฟ							✓		
63	ตะลุ่ม									✓
64	ตั้งบาน	✓								
65	ต่างวัว		✓							
66	ตานั่ง	✓								
67	ตานาบ	✓								
68	ตุ้ม	✓								
69	เตาเชิงกราน							✓		
70	เตาพิน								✓	
71	ถ้วยรีดผ้า							✓		

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ				เครื่องใช้			
		จับ ดัก ชิงสุกได้ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพาหนะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ภาชนะใส่ เก็บของ	
72	ไถ		✓						
73	ท่อปลา	✓							
74	นมนาง			✓					
75	เบ็ดตกปลา	✓							
76	เบ็ดนางรำ	✓							
77	เบ็ดพาน	✓							
78	โบม						✓		
79	ปกหลก	✓							
80	ปักจ้ายไม้							✓	
81	เปลไม้ไผ่					✓			
82	พลั่ว		✓						
83	พ้อม							✓	
84	พางกลาง	✓							
85	พาลัน	✓							
86	ม้าหันยา		✓						
87	ม้าหาบข้าว		✓						
88	ไม้กวาดเมืองลับแล					✓			
89	ไม้ควง		✓						
90	ไม้นมนาง				✓				
91	ไม้นวดนมนาง				✓				
92	ไม้ปากกา		✓						
93	ไม้โปง		✓						

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ				เครื่องใช้			
		จับ ดัก ชั่ง สุก ได้ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพาหนะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ภาชนะใส่ เก็บของ	
94	ไม่มีมือเสือ		✓						
95	ไม้หมอนวด				✓				
96	ไม้หมุน				✓				
97	ไม้หวัดเสียง				✓				
98	ไม้หีบอ้อย		✓						
99	รองเท้าไม้					✓			
100	ระหัด		✓						
101	รางไต้						✓		
102	แร้วธนู	✓							
103	แร้วนกเอี้ยง	✓							
104	แร้วลอย	✓							
105	แร้วสวรรค์	✓							
106	ลอบ	✓							
107	ลันดักปลาไหล	✓							
108	ลูกโยน	✓							
109	เลื่อน		✓						
110	วี					✓			
111	สว่านโยน		✓						
112	สัดทา		✓						
113	สาแหวก							✓	
114	ส้อม	✓							
115	เสื่อตบตูด	✓							
116	หน้าไม้	✓							

ตาราง 1 ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ของไทยพื้นบ้านไทย ในอดีต	เครื่องมือ				เครื่องใช้		
		จับ ดัก ชั่ง สุก ได้ ป้องกันสัตว์	การประกอบอาชีพ เกษตร	การเดินทางพหณะ	การรักษาโรค สุขภาพ อนามัย	ความปลอดภัยในชีวิต ความเป็นอยู่	ในครัวเรือน การ ประกอบอาหาร	ภาชนะใส่ เก็บของ
117	หม้อกลั่นยา				✓			
118	หม้อคอคควาย						✓	
119	หมอนไม้					✓		
120	หม้อน้ำ						✓	
121	หวิน	✓						
122	ห้าว	✓						
123	หินบดยา				✓			
124	อีจับ	✓						
125	อีजू	✓						
126	อีตุต	✓						
127	อีเท็ง	✓						
128	อีโรย						✓	
129	อีเล็ง	✓						
130	อีหัน	✓						
131	อีหับ	✓						
132	อีโหลง	✓						
133	แอ็บ	✓						
134	แอบใส่ผ้า							✓
135	โอรืดปลาหลด	✓						
	รวม	61	29	3	7	10	16	9
	ร้อยละ	45.18	21.48	2.22	5.18	7.40	11.85	6.66

จากตาราง 1 แสดงจำนวนความถี่และค่าร้อยละของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต โดยของใช้พื้นบ้านไทยประเภทเครื่องมือ พบ 4 ประเภทย่อย และของใช้พื้นบ้านประเภทเครื่องใช้ พบ 3 ประเภทย่อย โดยพบเครื่องมือจับ ดัก ชั่ง ผูก ไล่ ป้องกันสัตว์ มากที่สุด จำนวน 61 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 45.18 รองลงมา ได้แก่ เครื่องมือการประกอบอาชีพและการเกษตร จำนวน 29 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 21.48 เครื่องใช้ในครัวเรือน การประกอบอาหาร จำนวน 16 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 11.85 เครื่องใช้ความปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่ จำนวน 10 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 7.40 เครื่องใช้ภาชนะใส่ เก็บของใช้ จำนวน 9 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 6.66 เครื่องมือการรักษาโรค สุขภาพอนามัย จำนวน 7 คิดเป็นร้อยละ 5.18 และ เครื่องมือการเดินทาง พาหนะ พบน้อยที่สุด จำนวน 3 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 2.22

ภูมิปัญญาในวิธีการทำและการใช้

ภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต โดยสรุปตามกรอบการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบภูมิปัญญา 10 ด้าน ดังตาราง 2

ตาราง 2 ภูมิปัญญาไทยจากของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ลำดับ	ภูมิปัญญาไทย	จำนวน	ร้อยละ
1	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการดิ่ง ดัน บีบ จับ ยก ทูบ ตี เคาะ ลากถู หมุน หนีบ เหวี่ยง เหยียบ ด้วยคน สัตว์ และสิ่งของ	57	42.22
2	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการถัก ทอ สาน แกะ สลัก และปั้น	19	14.10
3	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ंगाไฟ งามไม้ และใช้บ่วงดักสัตว์	15	11.11
4	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้เต๋อยขัดกับปิ่น และใช้ใบหวายผูกกับเต๋อย โดยใช้ตาข่ายคลุมและใช้ไม้ทับ	12	8.89
5	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้หรือเหล็กทำเป็นซี่ ๆ ปลายแหลม มัดด้วยปอหวายและลวด มัดรวมกัน	12	8.89
6	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการตัก รด โพง ไล่ บรรจุ	5	3.70

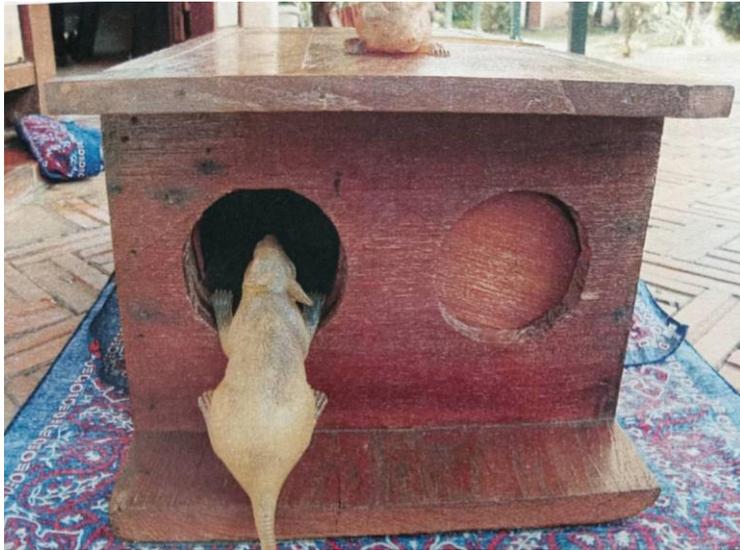
ตาราง 2 ภูมิปัญญาไทยจากของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต (ต่อ)

ลำดับ	ภูมิปัญญาไทย	จำนวน	ร้อยละ
7	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ภาชนะทำเป็นรูกลม หรือเหลี่ยม โดยใช้ตอกจักสานหรือเป็นโลหะใช้ทำขนมที่ลอดรูหรือใช้รูตักสัตว์	5	3.70
8	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ชั้นจากครึ่งและยางจากต้นไม้ ทาหรือเคลือบภาชนะ ป้องกันไม่ให้หน้ารั่วซึม	4	2.96
9	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้ไผ่สาน ใบตอง ใบจาก เพื่อบังคม บังฝน และบังแสงแดด	3	2.22
10	ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้กระบอกไม้ไผ่ เป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อใส่เสื้อผ้า อาหารแห้ง ใส่ของมีค่า และเอกสารต่าง ๆ	3	2.22
รวม		135	100

จากตาราง 2 ภูมิปัญญาที่วิเคราะห์ได้จากการทำและวิธีการใช้ 10 ด้าน โดยเรียงลำดับความถี่จากมากไปน้อย พบภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการตี ดัน ปีบ จับ ยก ทูบ ตี เคาะ ลากถู หมุนหนีบ เหวียง เหยียบ ด้วยคน สัตว์ และสิ่งของ มากที่สุดจำนวน 57 ประเภท คิดเป็นร้อยละ 42.22 รองลงมาเป็นภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการถัก ทอ สาน แกะ สลัก และปั้น จำนวน 19 คิดเป็นร้อยละ 14.10 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้งาไม้ และใช้บ่วงตักสัตว์ จำนวน 15 คิดเป็นร้อยละ 11.11 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้เตี๋ยขัดกับปิ่น และใช้ใบหวายผูกกับเตี๋ย โดยใช้ตาข่ายคลุมและใช้ไม้ทับ จำนวน 12 คิดเป็นร้อยละ 8.89 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการตัก รด โพง ใส่ บรรจุ จำนวน 3 คิดเป็นร้อยละ 3.70 ภูมิปัญญาการใช้ภาชนะทำเป็นรูกลม หรือเหลี่ยม โดยใช้ตอกจักสานหรือเป็นโลหะใช้ทำขนมที่ลอดรูหรือใช้รูตักสัตว์ จำนวน 3 คิดเป็นร้อยละ 3.70 ภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ชั้นจากครึ่งและยางจากต้นไม้ ทาหรือเคลือบภาชนะ ป้องกันไม่ให้หน้ารั่วซึม จำนวน 4 คิดเป็นร้อยละ 2.96 ส่วนภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้ไผ่สาน ใบตอง ใบจาก เพื่อบังคม บังฝน และบังแสงแดด และภูมิปัญญาด้วยกลวิธีการใช้ไม้กระบอกไม้ไผ่เป็นรูปทรงต่าง ๆ เพื่อใส่เสื้อผ้า อาหารแห้ง ใส่ของมีค่า และเอกสารต่าง ๆ พบน้อยที่สุด จำนวน 3 คิดเป็นร้อยละ 2.22

ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างเครื่องมือ เครื่องใช้ อย่างละ 2 ประเภท ดังนี้

กรงตาแมว เครื่องมือ ประเภทจับดัก ชั่ง ผูกไล่ ป้องกันสัตว์

ภาพ 2 จากสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ที่มา: สนม นครเชียงใหม่. 2555, น. 1

กรงตาแมว กล่องตาแมวหรือกรอกตาแมว เป็นกล่องไม้ชนิดหนึ่งสำหรับดักหนู ปกติการดักหนูโดยใช้เครื่องมือบางชนิด เช่น ดั่ง ฟ้ำทับแหว ต้ากระที่บหนู ฯลฯ หนูที่ดักได้จะตายเพราะถูกบ่วงเชือกรัดหรือแผ่นไม้ทับ การเอาหนูตายแล้วมาทำเป็นอาหารไม่อร่อย หากเป็นหนูถูกฆ่าใหม่ ๆ เนื้อจะแดงสด เมื่อปรุงอาหารจะได้รสชาติดี ดังนั้นชาวบ้านจึงคิดวิธีการจับหนูเป็น ๆ เพื่อเก็บไว้ทำอาหารกินได้นาน ๆ กรงตาแมวจึงเป็นเครื่องมือชนิดหนึ่ง ซึ่งใช้ดักและชั่งหนูครั้งละหลาย ๆ ตัว

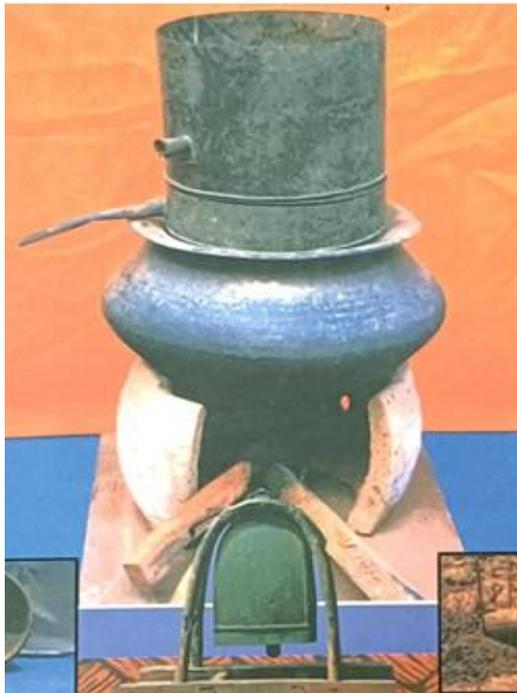
ภูมิปัญญา กรงตาแมวทำเป็นกล่องไม้เหมือนหีบไม้ใส่เสื้อผ้า มีรูปเป็นกล่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้นไม้สักทำเป็นกล่องมีความกว้างประมาณ 30 เซนติเมตร ยาวประมาณ 50 เซนติเมตร กล่องสูงประมาณ 20 เซนติเมตร เข้ามุมใช้ประตูตีประกบกันเป็นกล่อง ใช้นไม้ปิดโดยทำรางเลื่อนดึงเข้าดึงออกได้ ด้านข้างกล่องไม้จะเปิดช่องกว้างหลาย ๆ ช่อง ให้อากาศถ่ายเท และเพื่อให้หนูเห็นเหยื่อ ล่อภายในกล่องใช้ตะแกรงลวดหรือเหล็กเส้นเล็ก ๆ กันช่องทำเป็นซี่กรงกันไม่ให้หนูออกมา กล่องไม้จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนกลไกดักหนู และส่วนกรงชั่งหนู

ส่วนกลไกดักหนูจะอยู่ด้านหน้า เจาะรูกลม ๆ 2 รู ด้านหน้ากล่องไม้เพื่อทำเป็นทางเข้า รูเจาะต้องใหญ่พอให้หนูตัวโต ๆ เข้าไปภายในกล่องได้ ไม้ด้านหน้านี้ทำให้กระดกให้ไม้วงกลมกลิ้งปิดรูกลม 2 รู ซึ่งเป็นทางเข้าของหนู หากหนูเข้าไปรูหนึ่งรูใด ไปเหยียบไม้กระดกภายใน ผางวงกลม

จะกลิ้งมาปิดทันที หนูจะรีบหาทางออก และเข้าไปในช่องกรงซึ่งหนูทำเป็นประตูเข้าเหมือนเป็นงา ซึ่งทำด้วยลวดหรือเหล็ก ซึ่งหนูก็ดออกมาไม่ได้

การใช้กรงตาแมว นำกล่องไม้ไปวางที่มีหนูซุกซุ่ม ใช้เมล็ดข้าวเปลือก ข้าวสาร ถั่วต่าง ๆ โดยไว้ในกระชังหรือวางเรียงรายตามช่องปากทางเข้า หนูเห็นเหยื่อล่อจะเดินเข้าไปทางช่องที่เป็นตาแมว แผ่นไม้กระดกฝาวงกลมปิดไว้สนิท หนูจะหนีไปอยู่ในกรงซึ่งช่องตาแมวอีกข้างหนึ่ง ซึ่งยังเปิดอยู่ เป็นช่องทางให้หนูเข้าไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเต็มกล่องไม้ การเรียกว่า กรงตาแมว เพราะว่าทางเข้าของหนูคล้ายนัยน์ตาของแมวทั้ง 2 ข้าง

หม้อกลั่นยา เครื่องมือ ประเภทสุขภาพ การรักษาโรค

ภาพ 3 จากสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต

ที่มา: สนม นครเมือง, 2555, น. 239

หม้อกลั่นยา เป็นภาชนะสำหรับต้มกลั่นยาชนิดเป็นน้ำ โดยใช้ไอระเหยจากสมุนไพรที่ต้มลอยไปกระทบความเย็นกลายเป็นหยดน้ำ ส่วนมากใช้กลั่นยาที่กินยาก

การรักษาของชาวบ้านในสมัยก่อน มีความเชื่อเรื่องคาถาอาคม เชื่อผีสงเทวดา จึงมีการรักษาโดยการรดน้ำมันต์ เข้าทรงและสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ต่อมาเริ่มใช้รากไม้ เปลือกไม้ ใบไม้ และส่วนอื่น ๆ มาฝนหรือต้มเป็นยารักษาโรค พระหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีอายุมาก ๆ มักจะทำ

หน้าที่เป็นหมอกของหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า หมอกกลางบ้าน ตัวยาจากสมุนไพรชนิดใดรักษาคนหายป่วย ก็จดบันทึกไว้ในสมุดข่อยบางที่มียาประเภทผิบบอกจดบันทึกไว้เช่นกัน การทำยาประเภทฝน ราก หัว หรือเปลือกสมุนไพรกับหินหรือฝาละมีค่อนข้างทำได้ง่าย การใช้สมุนไพรใส่หม้อต้มต้มน้ำซึ่งเป็นตัวยาที่มักทำกันโดยทั่วไปแต่การกลั่นยาโดยใช้ไอรระเหยให้กลายเป็นหยดน้ำ ค่อนข้างมีวิธีการที่ยุ่งยากกว่าการฝน บดหรือต้มยา

ภูมิปัญญา หม้อกลั่นยาเดิมที่เดิยวใช้หม้อดินที่ใช้หุงข้าว ทำเป็นหม้อต้มใส่สมุนไพรไว้ตามสูตรผสม ปั่นหวดดินเป็นรูปทรงกระบอก วางครอบปากหม้อดินใช้เศษผ้าคาดรอยต่อป้องกันไอรระเหยออกมา ชาวบ้านเรียกเศษผ้านี้ว่า “เตี่ยวผ้า” หวดดินนี้มีกรวยให้น้ำกลั่นยาไหลลงภาชนะรองรับ และทำเป็นรางลึกเหมือนกันกระทะใส่น้ำเย็นไว้ เมื่อต้มเคี่ยวยาสมุนไพรจะเกิดไอรระเหยลอยไปกระทบความเย็น ทำให้เกิดหยดน้ำไหลลงไปในกรวย เก็บเป็นตัวยารักษาไว้รักษาโรคภัยไข้เจ็บต่อไป การกลั่นยาดังกล่าวใช้วิธีการเหมือนกับต้มสุราเถื่อนของชาวบ้าน

ในช่วงระยะหลังจากการใช้หม้อดินเป็นหม้อกลั่นยา ก็เปลี่ยนมาใช้หม้อทองเหลืองเป็นภาชนะต้มยาแทน มีการเชื่อมหรือบัดกรีเป็นกระทะใส่น้ำ และมีกรวยเป็นรางให้ยาไหลลงภาชนะรองรับ สามารถถ่ายน้ำออกได้ง่ายกว่าหวดหม้อดิน ยาที่ใช้หม้อกลั่นยามักเป็นยาประเภทน้ำขิง น้ำแดง ใช้แก้ปวดท้องจุกเสียด แก้เหน็บชา ยาประเภทกรดส้มซึ่งใช้ใส่หูด ขี้หูด กลาก เกลื้อน และถอนยวงหัวพิษ สุนัขบ้ากัด เป็นต้น

ระจอง เครื่องใช้ ประเภทความปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่

ภาพ 4 จากสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต
ที่มา: สนม นครูเมือง, 2555, น. 5

กระจงงอง โพรงไต้หรือโพรงตะเกียง เป็นโครงไม้สำหรับป้องกันลมพัดไม่ให้ไฟดับ ในขณะที่ใช้ส่องทางเดิน

การที่ชาวบ้านเรียก “กระจงงอง” เพราะมีความเชื่อว่า ผีประเภทหนึ่ง คือผีกระจงงอง ชอบออกหากินตอนกลางคืน มีไฟส่องทางเป็นลำแสงขนาดใหญ่ ออกมาจากไต้คางมีรูปร่างคล้าย เป็นโพรงไม้ จึงคิดทำโพรงตะเกียงขึ้น และเรียกชื่อว่า “กระจงงอง”

ภูมิปัญญา กระจงงองในระยะแรก ๆ อาจใช้ใบไม้ห่อป้องกันได้ตะเกียงดับ ต่อมาใช้กาบหมาก กาบกล้วยทำเป็นโครงบังลม จนกระทั่งใช้กระบอกไม้ไผ่ 1 ปล้อง ปาดด้านข้างเสี้ยวออก เล็กน้อยเพื่อวางไต้หรือตะเกียงได้ ใช้มือจับหิ้วด้านบน ต่อจากการใช้กระบอกไม้ไผ่เป็นกระจงงอง แล้ว มีการใช้แผ่นไม้เนื้อแข็งและไม้สักประดิษฐ์เป็นกล่องสี่เหลี่ยมมีหลายรูปแบบ ใช้ตะปูตียึด สามารถกันน้ำฝนได้ด้วย ภายหลังมีการใช้สังกะสีมากขึ้น กระจงงองหรือโพรงตะเกียงจะใช้สังกะสีบัดกรีทำให้มีน้ำหนักเบา สามารถปิดป้องกันลม น้ำฝนได้ดีกว่ากระจงงองที่ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่และแผ่นไม้

ไม้กวาดเมืองลับแล เครื่องใช้ ประเภทความปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่

ภาพ 5 จากสารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต
ที่มา: สนม ครูทเมือง (2555, น. 175)

ไม้กวาด เป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ทำความสะอาดสถานที่อยู่อาศัย และมีใช้มาตั้งแต่โบราณกาลที่มนุษย์เริ่มรู้จักคิด รู้จักประดิษฐ์ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสะอาด จากการสอบถามชาวบ้านที่มีอายุมาก ๆ ซึ่งอยู่ในเขตหัวเมืองฝ่ายเหนือ สรุปใจความได้ว่า ไม้กวาดที่ใช้กวาดตามบ้านเรือนอยู่ขณะนี้ไม่ทราบว่ามีมาตั้งแต่ครั้งใด และแหล่งใดเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นก่อนรู้เพียงว่าเคยใช้ “ไม้กวาด” และ “ไม้กราด” คู่กันมาตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก ๆ ไม้กวาดสมัยก่อนจะผูกยึดด้วยหวายที่แน่นหนาและประณีตกว่าในปัจจุบันนี้ จำนวนหวายที่ผูกมัดกับดอกลูกไม้กวาด หรือชาวเมืองลับแลเรียกว่า ดอกตองกง จะขมวดมัดเป็นปมหรือเป็นเงื่อนไม่ต่ำกว่า 44 ปม ด้ามจะเป็นหวายมิใช่ไม้หรือไม้ไผ่ ไม้กวาดลับแลของแท้ต้องผูกมัดด้วยหวายแน่นผูกมัด นับปมหวายกว่า 44 ปมและมัดด้วยผ้าสีแดงเป็นสัญลักษณ์ของเมืองแม่ข่ายคือเมืองลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

สำหรับไม้กวาดเมืองลับแลซึ่งอยู่ในจังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นไม้กวาดที่มีชื่อเสียงและแพร่หลายมากที่สุด มีประวัติความเป็นมา ดังนี้

ครั้งหนึ่งพระศรีพนมมาศ ซึ่งดำรงตำแหน่งนายอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะนั้นได้ลงไปพบเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ท่านได้หยิบไปไม้ซึ่งนำมาจากเมืองจีน ส่งให้พระศรีพนมมาศดูและถามว่าพืชชนิดนี้ในเมืองไทยจะมีหรือไม่ พระศรีพนมมาศบอกว่า จะขึ้นไปค้นคว้า เมื่อกลับมาถึงลับแลก็ได้สำรวจจึงพบว่าในเขตอำเภอลับแลมีต้นไม้ดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ชาวพื้นบ้านเรียกว่าต้นตองกง พระศรีพนมมาศจึงนำต้นตองกงไปให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในโอกาสที่ได้ลงไปราชการที่กรุงเทพฯ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีบอกว่าต้นพืชชนิดนี้แหละดอกของมันใช้ทำไม้กวาดได้ ครั้นพระศรีพนมมาศกลับถึงลับแลก็เริ่มลงมือให้ราษฎรช่วยกันเก็บดอกตองกงมารวบรวมไว้มากพอสมควร แล้วเรียกชาวบ้านตำบลฝายหลวง ตำบลแม่พูล ตำบลหัวดง ตำบลละ 2 คน มาฝึกทำกับพระศรีพนมมาศเมื่อฝึกหัดทำได้ดีแล้วก็เรียกราษฎรมาฝึกทำเรื่อย ๆ จนทำไม้กวาดเป็นเกือบทุก ๆ คน ในลับแลพระศรีพนมมาศได้รวบรวมไม้กวาดส่งไปให้เจ้านายหลายพระองค์ เพื่อโฆษณาเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านลับแล บรรดาเจ้านายหลายพระองค์ได้ทรงตอบขอบใจ ดังสำเนาหลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพถึงพระศรีพนมาศ ดังต่อไปนี้

ศาลาว่าการมหาดไทย

26 มิถุนายน ร.ศ.128

ถึงพระศรีพนมมาศ นายอำเภอลับแล

ได้รับจดหมายลงวันที่ 9 เมษายน ศกนี้ กับไม้ยุงกวาด ดอกตองกงและน้ำผึ้งที่ส่งมาให้แล้ว มีความพอใจเป็นอันมาก ไม้ยุงกวาดนั้นดีทีเดียว ถ้าคิดอ่านให้ราษฎรทำขายจะเป็นสินค้าได้อย่างหนึ่ง และควรส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายบ้าง

ดำรงราชานุภาพ

เมื่อได้รับแนะนำจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพแล้ว พระศรีพนมมาศได้นำสิ่งซึ่งชาวลับแลทำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกระทรวงมหาดไทย ได้มีสารตราดำเนินกระแสรบมราชโองการตอบรับถึงพระศรีพนมมาศ มีใจความว่า “ถ้าพระศรีพนมมาศทำไม้ที่ใช้ดอกตองกงออกจำหน่ายเป็นสินค้าได้แล้ว จะทรงยินดีและเป็นประโยชน์แก่ประเทศสืบไป” หลังจากนั้นพระศรีพนมมาศก็ได้ประกาศให้ชาวลับแลทำไม้กวาดเป็นการใหญ่ส่งไปขายจนเป็นสินค้าที่สำคัญและเป็นที่ยังชีพแพร่หลาย สมดังพระราชประสงค์ทุกประการ

ภูมิปัญญา ไม้กวาดเมืองลับแลมีชื่อเสียงมากที่สุดในประเทศไทย เพราะที่สำคัญปิดกวาดคือ ส่วนที่เป็นดอกไม้กวาดหรือดอกตองกงมีลักษณะแน่นหนาทนทาน ซึ่งชาวบ้านลับแลดั้งเดิมจะใช้หวายสีขาวผูกมัดเป็นเงื่อนไม้ต่ำกว่า 44 ซม. ยังมีปมหรือมีเงื่อนมาก ๆ ไม้กวาดจะหนาขึ้น การผูกมัดด้วยหวายจะเหนียวแน่นกว่าปอหรือเชือก ขนาดดอกไม้กวาดจะยาวประมาณ 1 ฟุต เมื่อผูกมัดแล้วแผ่นไม้กวาดจะกว้างประมาณ 1 ฟุต ด้ามจะทำด้วยหวาย ชาวบ้านลับแลจะทำไม้กวาด 3 ขนาด คือ ขนาดเล็กจะใช้สำหรับเป็นของที่ระลึก มีความยาวทั้งด้ามและที่สำหรับกวาดประมาณ 15 เซนติเมตร ขนาดกลางมีความยาวทั้งด้ามและที่สำหรับกวาดประมาณ 50 เซนติเมตร ส่วนขนาดใหญ่ที่มักใช้กันโดยทั่วไป จะมีความยาวทั้งด้ามและที่สำหรับกวาดประมาณไม่ต่ำกว่า 1 เมตร

ปัจจุบันจังหวัดต่าง ๆ ได้ทำไม้กวาดกันทั่วไปในประเทศไทย วัสดุที่ทำไม้กวาดอาจแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น หวายสำหรับผูกมัดดอกไม้กวาดค่อนข้างจะหายาก ก็จะใช้เชือกไนลอน พลาสติกหรือปอ ผูกมัดแทน จะให้เหนียวแน่นมากขึ้นก็อาจจะชุบด้วยชันผสมน้ำมันยาง ส่วนด้ามแทนที่จะใช้หวายก็ใช้ไม้ไผ่ หรือไม้จริง ๆ ก็มี ส่วนดอกไม้กวาดหรือดอกตองกง บางแห่งก็ใช้ใบตาลฉีกเป็นส่วนเล็ก ๆ แล้วมัดหรือถักด้วยปอก็มี แต่ความคงทนแล้วสู้ไม้กวาดดั้งเดิมของชาวเมืองลับแลไม่ได้ และหากวัสดุที่ทำไม้กวาดหายากยิ่งขึ้น อาจมีผู้คิดไม้กวาด

พลาสติกแทนหรือมีเช่นนั้นในอนาคต อาจใช้เครื่องดูดฝุ่นแทนไม้กวาดกันหมดทุกครัวเรือนก็ย่อมเป็นไปได้

ไม้กวาดใช้ปัดกวาดตามสถานที่อยู่อาศัยและที่อื่น ๆ ให้เกิดความสะอาดเรียบร้อย การเก็บรักษาให้คงทน เมื่อใช้ไม้กวาดเสร็จแล้วควรให้ด้ามไม้กวาดตั้งกับพื้น ส่วนปลายที่ปัดกวาดอยู่ข้างบนหรือพียงกับผนัง เพราะจะทำให้ด้ามไม้กวาดไม่หลุดลุ่ยได้ง่ายเกินไป

สรุปและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ประเภทของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตและภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้ ผลการวิจัยสามารถจำแนกได้ 2 ประเภทใหญ่ คือเครื่องมือ ปรากฏมากที่สุด ลำดับรองลงมาคือ เครื่องใช้ ทั้งนี้ เครื่องมือ คือ สิ่งของสำหรับใช้ในการประดิษฐ์ สร้างหรือทำการประกอบอาชีพ การดักและจับ ป้องกันสัตว์ชนิดต่าง ๆ การเกษตร พาหนะ สุขภาพและการรักษาโรค มี 4 ประเภทย่อย ได้แก่ 1) เครื่องมือจับ ดัก ชั่ง ผูก ไล่ ป้องกันสัตว์ 2) เครื่องมือการประกอบอาชีพและการเกษตร 3) เครื่องมือเดินทาง พาหนะ และ 4) เครื่องมือการรักษาโรค สุขภาพอนามัย และเครื่องใช้ คือ สิ่งของสำหรับการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตและความปลอดภัย ความเป็นอยู่ การประกอบอาหาร ภาชนะใส่สิ่งของ มี 3 ประเภทย่อย ได้แก่ 1) เครื่องใช้ความปลอดภัยในชีวิตความเป็นอยู่ 2) เครื่องใช้ในครัวเรือน การประกอบอาหาร และ 3) เครื่องใช้ภาชนะใส่ เก็บของ ทั้งนี้จัดประเภทแตกต่างกับแนวคิดของ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2558, น. 7) ได้แบ่งของใช้พื้นบ้าน 8 ประเภท โดยจัดประเภทเครื่องมือ และเครื่องใช้รวมกัน ไม่แยกประเภทเครื่องมือ และเครื่องใช้ ผู้วิจัยได้จัดแบ่งเครื่องมือ เครื่องใช้ ออกเป็นคนละประเภทเนื่องจากมีลักษณะที่แตกต่างตามคำนิยามความหมายในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

ส่วนการวิเคราะห์ภูมิปัญญาในวิธีการทำและวิธีการใช้ของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต ทั้งนี้สะท้อนองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเฉลียวฉลาด และเชี่ยวชาญของคนไทยในอดีต โดยพบภูมิปัญญาไทยในการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ด้วยกลวิธีการคิดประดิษฐ์แก้ไขปัญหานานาชนิดได้อย่างลุ่มลึกและแยบยลอันเป็นประโยชน์ต่อคนรุ่นหลังอย่างแท้จริง ซึ่งผลของการวิจัยพบภูมิปัญญา 10 ด้าน สอดคล้องกับเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540, น. 11) ให้แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยว่าภูมิปัญญาเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ ความคิด ความชัดเจน ความสามารถ ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้จากการปรับตัว และเพื่อ

ความอยู่รอดดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาสืบสานต่อกันมา

นอกจากนี้เห็นได้ว่าของใช้พื้นบ้านไทยในอดีตเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันตามปัจจัย 4 คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม โดยเฉพาะเครื่องมือพบเครื่องมือสำหรับจับสัตว์เพื่อใช้ประกอบอาหารเป็นเครื่องมือที่พบมากที่สุด ส่วนเครื่องใช้ในครัวเรือนการประกอบอาหารมากที่สุดเช่นกัน สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในอดีตให้ความสำคัญกับปากท้องอาหารการกินมากที่สุด มนุษย์จึงพยายามใช้ความรู้ ภูมิปัญญาคิดประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ เพื่อหาอาหาร ประกอบอาชีพ และการรักษาโรค

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การรวบรวมข้อมูลศึกษาและวิจัย ควรแยกประเภทเครื่องมือและเครื่องใช้ให้ชัดเจน ถึงแม้ว่าจะมีนักวิชาการบางท่านเรียกรวม ๆ กันเป็น “เครื่องมือเครื่องใช้” ก็ตาม ทั้งนี้การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการเสาะแสวงหาความรู้ ความจริง ทำให้เกิดปัญญาได้อิงค้ำความรู้ใหม่ด้วยวิธีการที่มีระบบแบบแผน มีเหตุผลเชื่อถือได้เป็นประโยชน์ในแวดวงวิชาการและสังคมของประเทศ

2. ควรส่งเสริมให้นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปได้อ่านหรือศึกษาภูมิปัญญาไทยในเครื่องมือและเครื่องใช้ของคนไทยในอดีต เพื่อจะได้ตระหนักถึงคุณค่าที่สร้างสรรค์เป็นภูมิปัญญาล้ำค่า ควรอนุรักษ์ส่งเสริมสืบทอดและพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะนักเรียนระดับอนุบาลศึกษา ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา ควรมีหนังสือประเภทเล่มเล็กใช้ภาษาง่าย ๆ รูปภาพประกอบสวยงาม ส่งเสริมการอ่านของนักเรียนตามระดับวัยและชั้นของผู้เรียน จะเป็นการบ่มเพาะความเป็นไทยได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาและวิจัยเปรียบเทียบเครื่องมือและเครื่องใช้โบราณไทยในอดีตระหว่าง 4 ภาคในประเทศไทย

2. ควรมีการศึกษาและวิจัยเปรียบเทียบเครื่องมือและเครื่องใช้ระหว่างประเทศในอาเซียน

3. ควรมีการศึกษาและวิจัยเครื่องมือและเครื่องใช้ของไทยในอดีต ที่ปรากฏในวรรณกรรมมุขปาฐะ วรรณกรรมพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ และวรรณคดีไทย

เอกสารอ้างอิง

- มติชน. (2547). *พจนานุกรมฉบับมติชน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ. (2538). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน*. ใน *สารานุกรมสำหรับเยาวชนไทย โดยพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (เล่มที่ 19, น. 248). กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมสำหรับเยาวชนไทย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2558). *พจนานุกรมหัตถกรรมเครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้าน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สนม ครุฑเมือง. (2555). *สารานุกรมของใช้พื้นบ้านไทยในอดีต* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ตันอ้อ 1999.
- _____. (2559). *การวิจัยทางภาษาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 5). พิษณุโลก: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สังคม สิวีไล. (2559, กรกฎาคม - ธันวาคม). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านเครื่องมือดักสัตว์เมืองปากงึม นครหลวง เวียงจันทน์ ส.ป.ป.ลาว*. *วารสารคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 8(2), 108.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- Khрутmuang, S. (1987). *Encyclopedia of old folk utensils as found in the lower northern provinces of Thailand*. Bangkok: Amarin.
- Nida, E. A. (1975). *A componential analysis of meaning*. Mouton: The Hague.